

RECENZE:

KOVÁŘ, M. – MUSÍLEK, M., 2009:

Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově.

Příspěvek k historii a stavební podobě

„zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami,

Časopis Společnosti přátel starožitností 117, s. 157–183. Praha

ZDENĚK PEHAL

S potěšením jsem zaznamenal dvě v nedávné době vyšlé studie mladých autorů o historii vilémovského konventu. Je to potěšitelné o to víc, že poslední obsáhlá práce z pera Čeňka Sameše vyšla v letech 1933¹ a 1934.² Po stránce heuristické dosud překonána nebyla, ostatně obě studie z ní částečně vycházejí (zvláště práce Tomáše SOMERA a Josefa ŠRÁMKA), ale z hlediska metodického je přece jen zastaralá.

Co se týče práce Miroslava KOVÁŘE a Martina MUSÍLKA, jedná se o dílo dvou spoluautorů, znalce stavebních forem středověké sakrální architektury a historika, což se příznivě odrazilo na zvládnutí poměrně rozsáhlé materie. Autorům se podařilo postihnout vývoj kláštera od jeho počátků nedlouho před rokem 1131 až do roku 1541. Studie se skládá ze dvou částí, nástinu historického vývoje kláštera a poznámek ke stavebním dějinám kláštera ve světle nových nálezů. Tato je cenná o to více, že donedávna nebyly známy natožpak důkladněji publikovány nálezy architektonických článků zaniklého kláštera. Autorům se totiž podařilo shromáždit pozoruhodný korpus fragmentů, které umožňují jejich dataci do 1. poloviny 14. století. Do tohoto období pak autoři kladou významnější stavební aktivity v areálu kláštera, možná i přestavbu celého konventu. S tímto jejich názorem zcela souhlasím. V souvislosti s tímto je v první části referované práce uvedena hypotéza (s. 163), kterou považuji za pravděpodobnou, že to byla právě tato přestavba, která se podílela na hospodářských potížích, které jsou doložitelné od počátku 14. století. Autoři též poukazují na skutečnost, že kolem roku 1335 došlo k odlití zvonu Vilém (dochovaného ve věži děkanského kostela Nanebevzetí P. Marie v Havlíčkově Brodě), který pravděpodobně vzniknul na objednávku tamních benediktinů. Jakkoliv je původ zvonu Vilém z konventního chrámu diskutabilní, tak autory nastíněná časová souvislost jeho odlití s přestavbou klášterního areálu podporovaná nalezenými architektonickými články je pravděpodobná a jakoby posiluje argumenty ve prospěch původu tohoto zvonu opravdu z Vilémova.

V první části jmenované studie, o historii kláštera, se autoři podrobně věnují okolnostem jeho založení a místa původu prvních řeholníků. V této části jsou uváděny argumenty, které probral již ve své studii Čeněk Sameš.³ Autoři se podle mého názoru správně přiklonili k možnosti, že klášter založili družiníci knížete Vladislava I. před rokem 1131 jako zeměpanskou donaci. Otázkou, kterou podrobně rozebrali (s. 158–159), je, kdy přesněji se tak stalo.

1 SAMEŠ, Č., 1933: Klášter Vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 41, s. 34–180. Praha.

2 SAMEŠ, Č., 1934: Klášter vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 42, s. 22–163. Praha.

3 SAMEŠ, Č., 1933: Klášter Vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 41, s. 70–73. Praha.

Podle mého názoru není třeba se bát časnější datace do roku 1119, jak uvádí Fürstenberský rukopis, byť je to poměrně pozdní pramen. Samo založení vilémovského kláštera na okraji pomezního lesa navozuje představu o postupu vnitřní kolonizace v těchto oblastech. Ostatně jen krátce předtím byl založen na opačné straně zemské hranice benediktinský klášter v Třebíči.⁴

Možnost založení kláštera v době kolem roku 1120 posiluje dosud přehlédnutý drobný pramen. Je to spor města Brna s vilémovským klášteřem v roce 1367 o placení poplatků na celnici v Habrech. Tento spor zanechal určité stopy⁵ v právních rukopisech města Brna, kdy písař v právním rukopise číslo čtyři zachoval v podobě drobného přípisu přehled privilegií vilémovského kláštera⁶ potvrzujících právo tamních benediktinů na clo v Habrech.⁷

Drobný přípis v rukopise číslo čtyři⁸ tak upřesňuje dobu vzniku kláštera. Podle analýzy tohoto rukopisu je přehled privilegií na clo v Habrech dílem jednoho písaře, který je zastoupen v městských písemnostech v období 60. let 14. století.⁹ Vznik tohoto přípisu souvisí se sporem města Brna o placení cla v Habrech a městský písař si k tomu postupně opatřoval listinný podkladový materiál, ověřené opisy, konfirmace svých privilegií a přehled klášterních privilegií na clo v Habrech.¹⁰ První údaj v tomto přípisu o tom, že část výnosu (třetí sedminu, *ad tres septimanas*) cla daroval klášteru již kníže Vladislav v roce 1121¹¹, budí podezření¹² minimálně v konfrontaci s naprosto nezpochybnitelnou (především dochovanou) listinou z počátku 13. století o darování části tohoto výnosu knížetem Děpoldem III. A sice tak, že klášter obdržel čtvrtou sedminu cla (mýta) vybraného v celnici zvané Habr,¹³ přičemž šest týdnů přísluší vybrané mýto k zeměpanskému hradu [v Čáslavi].¹⁴

Ale je to v každém případě pohled na počátky kláštera, jak se jeví v době sporu o clo v Habrech v roce 1367, což je v této souvislosti důležité. Vilémovští benediktini v této době již zřejmě sami neměli příliš jasno v otázkách, kdy vlastně nabyli podílu na clu, anebo což je také možné, měli jasno až příliš dobře a snažili se „vylepšit“ svoje právo na toto clo. V každém případě v roce 1367 předložili ve sporu o clo listinu, dokládající jejich nárok od roku 1121 (za vlády knížete Vladislava), kdy měl klášter již existovat. Takže zápis ve Fürstenberském rukopise (byť pochází z 15. století) Kosmovy kroniky¹⁵ k roku 1119 není nereálný.

4 FIŠER, R. - NOVÁČKOVÁ, E. - UHLÍŘ, J., 1978: Třebíč, Dějiny města I., s. 18–19. Brno. FIŠER, R., 2001: Klášter uprostřed lesa; dvě studie o trebičském benediktinském opatství, s. 61–64. Brno.

5 FLODR, M., 2006: Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389), s. 72, pozn. č. 95. Brno.

6 ČELAKOVSKÝ, J., 1882: O právních rukopisech města Brna, Časopis musea Království českého 56, s. 507. Praha.

7 FLODR, M., 2006: Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389), s. 36. Brno.

8 ČELAKOVSKÝ, J., 1882: O právních rukopisech města Brna, Časopis musea Království českého 56, s. 507. Praha.

9 FLODR, M., 2006: Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389), s. 36. Brno.

10 FLODR, M., 2006: Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389), s. 36. Brno.

11 ČELAKOVSKÝ, J., 1882: O právních rukopisech města Brna, Časopis musea Království českého 56, s. 507. Praha.

12 Srovnej FLODR, M., 2006: Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389), s. 72. Brno.

13 Theobaldus III., dux..., ...eidem sancte ecclesiae quartam septimanam in theloneo, quod Gabr nuncupatur, adiens confirmavi... CDB II., tomus II, 1912, č. 112, s. 107. Dobner VI., č. 1, s. 380–381.

14 ...sex autem ad kastellanos ebdomadas pertinere decrevi. CDB II., č. 112, s. 107.

15 ...fundatum est monasterium Wylemow iubente duce Vladislao, rogatu Vilhelmi et Hermani comitum. BRETHOLZ, B., 1923: Die Chronik des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus II., s. 219. Berlin. SAMEŠ, Č., 1933: Klášter Vilémovský, Časopis společnosti přátel starožitností Československých v Praze 41, s. 72. Praha.

V další podkapitole první části se Kovář s Musílkem věnují dějinám kláštera až do roku 1421 a ve shodě se starší literaturou¹⁶ předpokládají do roku 1278 období rozvoje a prosperity kláštera. U jmen jednotlivých opatů pro větší přehlednost uvádějí číselky, třeba Jaroslav I. (na s. 161), což je chronologie opatů tohoto kláštera zavedená Gelasiem Dobnerem,¹⁷ která se občas používá i ve vlastivědných pracích souvisejících s klášteřem.¹⁸ Ne každému bude zřejmé, kde to vzalo počátek.

Co se týče okolností obsazení kláštera husity, autoři provedli precizní rozbor zemanského rodu Hertvíků z Rušínova včetně genealogické tabulky na s. 167. Dosud se předpokládalo, že kláštera a jeho statků se zmocnil Jan Hertvík z Rušínova,¹⁹ já jsem si to myslel také, a hle byl to jeho otec Hertvík z Ostružna, jinak z Rušínova (na s. 165). Autoři tak opravili drobný, ale z hlediska lokální historie nikoliv nepodstatný omyl.

V poznámce č. 33 na s. 177 se autoři dopustili drobné nepřesnosti, když se v popisu Bojanovského újezdu přiklonili v otázce lokalizace zaniklé vesnice Mazančí k A. Sedláčkovi, který ji ztotožnil s dnešní vesnicí Prosíčka.²⁰

Závěrem lze říci, že tato studie představuje nesporný posun v našem poznání dějin „zapomenutého“ vilémovského kláštera. Navíc, což zvláště oceňuji, přinesla díky datovaným fragmentům architektonických článků obohacení problematiky o nový pramen poznání.

16 SOLAŘ, J., 1868: Vilémov, klášter benediktinský s kostelem svatého Petra a Pavla, Památky archaeologické a místopisné 7, s. 408–415. Praha.

17 Dobner VI., s. 379–380.

18 TUČEK, V., 2001: Z dějin vsi Heřmanice, Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí č. 1, s. 86. Havlíčkův Brod.

19 ČECHURA, J., 2000: České země v letech 1378–1437, s. 251. Praha.

20 Pravdu má téměř jistě J. V. Šimák (1938, s. 1239, pozn. č. 4), který ji lokalizoval do lesa mezi vesnicemi Krásným a Libkovem (okr. Chrudim), jak autoři také uvádějí. V tom lese je totiž pomístní jméno „Na mazancích“ rozmístěno na poměrně rozsáhlé ploše, která znamená sotva co jiného než katastr stejnojmenné zaniklé vesnice. Podrobněji viz PEHAL, Z., 2012: Zdomácnění emfyteutického práva ve 13. a 14. století na Čáslavsku, nepublikovaná disertační práce na Právnické fakultě UK Praha, mapa č. 59 na s. 55.